

Noiz arte jarraituko du dantzak?

Nora Aurrekoetxea

Laura Ruiz

Artistak

Play

Gitarra hotsa, saxo suabe bat, bateria lausoa, eta, gizon baten ahotsaz lagundurik, *noiz arte jarraituko du dantzak?* galdetzen zuen Hertzainak taldearen *Si vis pacem para bellum* abesti mitikoak. «Si vis pacem para bellum, noiz arte jarraituko du dantzak? Si vis pacem...». Sarri entzuten genuen taldea, eta, musikaren eskutik, munduaz eztabaidatzen genuen. Luzaroan pentsatu beharrekoa: bakea nahi baduzu, presta ezazu guda.

Egunero erositako egunkariko azalean azaltzen zen argazkian, baserria zuri beltzean ageri zen. Harrizko eraikin handi hura, mendi eta landa zabalaren artean. Atarian pare bat 4x4, eta, txiki-txikian, antzematen ziren beltzez jantzitako lauz-pabost pertsona.

Gure herri tradizioaren ikur, sinbolo eta totem den baserria irudi bukolikotzat hartu genuen titularra irakurri aurretik: «ETAk 850 kilo lehergai gordeak zituen Legorretako baserri batean» (*Diario de Navarra*, 2011-04-14).

Horrelako irudien errepresentazioak ohikoak izan dira, urtetan, komunikabideetan.

Artxibo polizial eta periodistikoetatik eratorritako irudi horiek egia borobil gisa agertu zaizkigu. Estetika jakin bati

Noiz arte jarraituko du dantzak?

jarraiki, irudien narrazio bat eraiki zaigu gure barnean. Baina irudiek, bere hutsean, esanahi asko bil ditzakete, eta hainbat interpretaziori zabalik daude. Hori ekiditeko, irudiei itsatsita, titularra datorkigu: goiburuak irudien interpretazioak mugatu eta murrizten dituzten tresnak dira.

Egunkariko argazki bat, goiburu barik, bere kontestutik kanpo geratzen da, eta esanahi zehatza galtzen du. Argazkia biluzik, argazkia huts, edozein esanahi berri jasotzeko aske gelditzen da.

Nola berrerabil ditzakegu, eremu artistikotik, komunikabideek erabilitako estrategia, irudi, estetika, narrazio eta tresnak beste diskurtso bat garatzeko?

Horixe aztertzen hasi ginen *Be.arr* proiektua abiarazi genuenean. Euskal Herriko gatazka politikoaren iruditegian sakondu nahi genuen. Horretarako lurralde-paisaia abiapuntutzat hartu genuen, eta konkretuki mugarri eta totem bihurtutako zuloak, pentsatzen genuelako beroriek izan zitezkeela 'errealitatearen' diskurtso hegemonikoa kolokan jar zezaketena. *Zulo*. Zuloa. *Zuloa* gatazkak nazioartera esportaturiko hitz eta konstrukto ezagun eta eraginkorrena izango da, ziurrenik, komunikabideek literarioki zein grafikoki bortxaturiko objektua.

Bere garaian diskurtso politiko, polizial eta periodistikoaren egunkariaren azaletan agertutako eszenatokiak ahazturiko leku bihurtzen dira berehala. Edozein toki izan zitezkeen, edozein, edo bat bera ere ez. Zuloak lurralde-paisaia dauden akzidente geografikoak dira, edo propio hustutako hutsuneak, denboraren poderioz estaliz, itxiz, desagertuz doazenak, zauri baten gisara. Gatazka politikoak utzitako arrastoak dira, aztarnak, zauriak. Ahantzuraren geratutako eszenatoki horietan kokatu genuen gure proiektua, memoria historikoaren eszenatoki eta erreferentetzat hartu ditugulako. Komunikabideetan agertutako informazioa jaso eta zulo horien bila aritu ginen Euskal Herriko bazterretan, eszenatoki horien argazki sail bat osatuz.

2013an, Getxoarte topaketan, proiektua lehen aldiz erakusteko aukera izan genuen, eta, behin eta berriz, galdera bera

errepikatzen ziguten: «Baina... benetakoak al dira?». Alegia, guk argazkitan hartutako zulo horiek egunkarietako azaletan agertutako zulo berak al ziren. Errealak ote ziren.

Orduan jakin genuen: garaipen bat izan zen. Zuloaren argazkia kontestutik ateratzea lortzen zen, diskurtso fotografikoa bera kolokan jarritz. Zalantzak zera uzten du argitan: begiradak eta kontestu eraikiak zulo bera esanahi desberdinez janzten duela.

Badirudi gatazken argazkiek 'errealistak' izan behar dutela, dokumentalak, errealitateari fidelak, eta, arte mundura pasatuz gero, manipulazioa agerian geratzen dela. Baina ez al da argazkia bera manipulazio bat? Irudia = Egia?

Irudi fotografikoa, arrasto bat den heinean (eta ez hainbat arrasto fotografikorekin egindako eraikuntza bat), ezin da gertatutakoaren transparentzia hutsa izan. Beti da inork aukeratu zuen irudia; argazkia ateratzea enkoadratzea da, eta enkoadratzea kanpoan uztea. Gainera, argazkiaren manipulazioa aro digitala eta photoshoparen trikimailuak iritsi baino lehenagokoa da: beti izan da posible argazki batek gauzak desitxuratzea. [...]

[...] Suposatzen da argazki batek ez duela iradokitzen, agertu baizik (Susan Sontag: *Regarding the Pain of Others*, 2003).

Gatazkaren inguruan sorturiko irudiak sekuentzia gisa josiz joan dira denboran zehar, horrek iruditegi propio bat, eta, horrenbestez, iruditegi kolektibo bat sortuz. Erantzun zaila izan arren, halabeharrez, gure buruari galdetu beharrekoa: iruditeria kolektiboak subjektuak eraikitzen baldin baditu, identitateak zizelkatu...

Nola irudikatua izan da euskal gatazka? Zer eragin izan du urteetan sorturiko eta heredaturiko iruditegi kolektibo horrek euskal subjektuetan?

Iruditeria kolektiboa Edgar Morin soziologoak, 60ko hamarkadan, sortu eta finkatutako kontzeptua da. Iruditeria kolektiboa jendarteak duen 'buru' konpartitu bezala funtzionatzen duten mito, tipo, arrazoi eta sinbolo multzoa da. 'Buru' kolektibo hori, bai bere dimentsio errealean, eta baita bere irudimenezko dimentsioan ere, modu ia erlijiosoan sartzen

Noiz arte jarraituko du dantzak?

da norbanakoarengan, zalantza izpirik gabe onartzen da, amen eginez. 'Buru' hori komunikabideez, kontsumo produktuez eta pertsona mediatikoen hitz eta pentsamenduez elikatzen da, eta, arketipo modura, maitasuna, denbora, gazteria, heriotza eta gisako gai unibertsalak esanahiz janzen ditu.

Iruditeria kolektiboari jarraikiz, euskal gatazkaren inguruan sortutako iruditegi eta iruditeria horretan zentratuz, berori elikatu duten hainbat elementu-instituzio topa ditza-kegu, horietariko bakoitza estetika, ideologia eta helburu zehatz bati loturik daudenak, hain zuzen ere: artxibo polizial eta periodistikoak, komunikabide mota guztiak, mugimendu sozialak, alderdi politikoak, mugimendu kulturalak eta bes-telakoak ditugu, nor bere iruditegia eta iruditeria elikatzen.

Esaterako, hortxe dugu euskal preso politikoaren errepre-sentaziorako erabilitako irudien auzia. Kameraren botoia sa-

katu duenaren arabera, pertsona beraren irudi guztiz ezberdinak aurki ditzakegu, eta ondorioz narrazio ezberdinak. Pentsa dezagun presoen kolektiboan, seni-tartekoek edo artxibo polizialek erabiltzen dituzten argazkien estetikan: ama batek mesanotxean duen alabaren irudia, Herriko Tabernako auzokidearen argazkia eta egunkarietan agertutako atxilotutakoaren argazki poliziala. Pertsona bera, irudi desberdina, eta esanahi desberdina, eta

Artxibo polizial
eta periodistikoak,
komunikabideak,
mugimendu sozialak,
alderdi politikoak,
mugimendu
kulturalak... ditugu,
nor bere iruditegia eta
iruditeria elikatzen

narrazio, eta estetika, eta iruditegi, eta iruditeria kolektibo... desberdinak.

Castoriadis filosofoaren arabera, iruditegi hori guztia subjektuengana oinordetzan iristen da, heredatu egiten da, eta pentsamendu modura funtzionatzen du. Pentsamendu horrek jendartean egitura tinkoak sortzen ditu, aldaezinak ia, emanak baitatoz, geneak bailiran, inkontzientean gorderik,

eta, ondorioz, ezbaian jarri ezinezkoak bihurtzen dira. Egitura hori interpelatzen edo zalantzan jartzen duen edozer edo edonor norbanakoaren eta jendartearen identitatea arriskuan jar dezakeen mehatxu gisa ulertzen da.

Castoriadis-en aburuz, iruditeria kolektiboa existitzen den modu berean –ezarritakoa–, iruditeria soziala ere existitzen da, eta hori ezartzailea da.

Iruditeria soziala norbanakoak eta jendarteak errealitatea irakurtzeko, interpretatzeko eta eraikitzeko duen ahalmenaz ari da, alegia, oinordetzan jasotako pentsamendua eta iruditeria kolektiboa kolokan jar dezakeenaz. Jendartean murgildutako subjektu bakoitzaren etengabeko sortze lana da, askatasunez eraldatzen dena eta inguratzen duen munda eralda dezakeena.

Har ditzagun adibide gisa XX. mendean zehar emakumeek egindako errebindikazioak: sufragista ingelesen borroka, edo berdintasun laborala lortzeko borroka, besteak beste. Horiek guztiek eragin zuzena izan zuten familia ereduan, hezkuntzan eta politikan, gizon zein emakumeen egunerokotasuneko bizitzan, eta iruditeria kolektiboa eta soziala aldatu zuten.

‘Kon-post-a’

Subjektuak bere ingurua eraldatzeko eta, ondorioz, bere errealitatea ulertzeko bestelako erak sortu ahal baldin badi-tu, gaur eta hemen, bizi dugun egoera honetan, zer gertatzen da? Zer gerta liteke?

Euskal Herriko gatazka ez da iraganeko kontua. Urtetan izandako jazarpen etengabeak euskal subjektuengan eragin zuzena izan du, bai identitateen eraikuntzan, bai mundu ikuskeran, eta baita sorturiko iruditerian ere. Erakunde armatuaren behin-behineko su etenaren ondoren, ordea, ez dira garai beltzak zurira etorri, iluntasunetik ez da argira pasa.

Hala ere, gertaera horrek hainbat belaunalditan, ‘pre’ eta ‘post’, muga argi bat markatu du, eta euskal identitateetan krisi sakona eragin du. Urtetan ezarritako moldeak zentzua

Noiz arte jarraituko du dantzak?

galtzen ari ote dira? Baliagarriak al dira jada? Zeri eutsi? Zer kolore du iraultzak, erresistentziak, paradigma aldaketa bat gertatzen denean? Edo, hobe esanda, gertatu ez denean?

Mundu zaharra hiltzen ari da, berria ezin da jaio, eta ilunbe horretan munstroak sortzen dira (Antonio Gramsci).

Lurralde eta iruditegi lokal batetik abiatzen baldin bagara, su etenaren osteko Euskal Herriko kontestutik hain zuzen ere, edozein lurraldetako gatazka politiko globaletan baliagarriak izan daitezkeen elementuak aurki ditzakegu, tokian tokiko berezitasunekin beti ere. Gatazka gune horietan sortzen diren borroka-erresistentzia molde sozialak aztertzen baditugu, ekintzetatik eratorritako gorputz mugimenduak, objektuak, leloak, egoerak... totem eta sinbolo bilakatu direla ondoriozta daiteke, arrasto, aztarna, hondakin tratamendua emanez.

Artxibo polizial eta periodistikoetatik eta mugimendu sozialetatik sorturiko iruditegia abiapuntutzat hartzen badugu, kartelgintza, pegatinak, pintadak, egunkarietako irudiak..., alegia, guztion iruditegiaren parte diren irudiak aztertu eta berrinterpretatuz, elkarren artean komunikazioa duten elementuak sortuz, kolokan jarriko ditugu, eta eztabaidarako gune bat eskaini daiteke, gatazken inguruko iruditegia eta iruditeria zabaltzeko, Castoriadis-en iruditeria soziala sortu ahal izateko.

Iraganeko garai bati lotutako iruditegia izanda ere, gaurko elementuekin elkarbizitzan daude. Hortxe ditugu, esaterako, garai bateko paisaia urbanoan integratuta geratu diren paretetako margoketa eta pintaden arrastoak.

Zer gertatzen da iraganean baliagarriak eta legitimatuak ziren elementu solido horiek trantsizio eta prozesu garaietan desagertu, deseraiki edo gaur egungo garai likidoetan urtu direnean?

Zygmunt Bauman soziologoaren ustetan, garai likidoak bizi ditugu, arintasuna, bat-batekotasuna, etengabeko aldaketa, osatu gabeko ideiak, izaera ezegonkorrak, egoera aldakorrak

eta ziurgabetasuna dira ezaugarri nagusi. Eta horiek erreferente finkoak eta egitura sozial solidoak desegin dituzte. Ezerk ez du irauten, ezer ez da errotzen. Ia-ia konturatu barik, hainbat galera izan ditugu, pentsamenduari eta memoriari errenuntzia egin dio-gu. Ahazte hutsa garaipenaren ordaingarri gisa agertzen da.

Aldaketa-galera horiek oso nabariak dira borroka armatuaren etenaren ondorioz euskal jendartearen sorturiko noraezean. Pre eta Post baten aurrean al gaude? Euskal Herri likidoa al da gurea? Edo bi munduren, solido eta likidoaren arteko elkarbizitzari buruz ari gara?

Gramscik esan bezala, mundu zaharra desagerturik edo desagertzeko dagoenean, eta berria heltzear dagoenean, baina oraindik iritsi ez denean, munstroak ageri dira. Gris ilunez paradigma aldaketa bat gertatzen da, nahastura, eboluzio, mestizaje, eraldaketa eta mutazio ikusezinak.

Testuinguru honetan, memoriaren gotortasunaren eta uneak duen hauskortasunaren arteko elkarrizketa bat dago. Ikusi ezin edo ikusi nahi ez dena erakustean datza gako, begiratu eta enfokatu nahi dugun horretan dago auzia. Ausentziaren presentziaz ari gara. Ez erantzunak bilatzeko, galdera berriekin topo egiteko baizik. Gure ekite artistikoan ez ditugu erantzunak topatzen, ez gara antropologoak, ez filosofoak, ez politikariak. Gure zeregina iruditeria sozialaren garapenean kokatzen dugu, galderak eginez, interpelatu, irudimenari erremintak emanez.

Konpostaren prozesuan gertatzen den bezala, zaborretik, arrastotik, hondakinetik ongarria lortzen da, lurraren zauriak sendatzeko osagaia.

Memoriaren
gotortasunaren eta uneak
duen hauskortasunaren
arteko elkarrizketa bat
dago. Ikusi ezin edo ikusi
nahi ez dena erakustean
datza gako, begiratu
eta enfokatu nahi dugun
horretan dago auzia

Noiz arte jarraituko du dantzak?

«Artista tranpatia da, tranpa egilea» (J. Oteiza)

Sorkuntzari funtsezko zaiona ez da 'aurkikuntza', berriaren eraketa baizik, arteak ez du aurkitzen, eratu egiten du; eta 'errealarekin' eratzen duen erlazioa, egiaztapen erlazioa. Eta hemen gure interes nagusia den gizarte esparruan, erakunde berri eta bizimolde berrien agerpena ere ez da 'aurkikuntza' bat, eraketa aktibo bat da (Cornelius Castoriadis: *L'institution imaginaire de la société*, 1975).

Ezarritako jendarte baten aurrean, sormenak bestelako jendarte bat ezartzeko ahalmena duela pentsa daiteke, alegia, ezarritako egituretatik at beste norbanako batzuk, beste ideia edo beste zerbait sor ditzakeela. Txomin Badiolak dio arteak funtzio sozial urgentea duela, eta funtzio hori errealitateari adi eta esna dauden herritarrak sortzea dela. Arteak galderak egitea eskatzen du, errealitatea beste modu batean ikusten laguntzen gaitu, errealitateari buruz susmatzera behartuz.

Horregatik, errealitatearen irakurketa bat baino gehiago onartzen ez diren egoeretan, euskal gatazkaren gaineko informazio bisualaren kasuan, esaterako, arteak bide berriak zabaltzen ditu, diskurtso fotografiko hegemonikoa, iruditegia eta iruditeria bera zalantzan jar ditzakeelako.

Xedea hauxe da, publikoak itxaroten duena haustea eta onartutako konbentzioak birplanteatzera behartzea. Ondorio dekonstruktibo bat bilatzen dute.

Ikus-entzunezko ekoizpenez betetako mundu honetan, beharrezkoak dira ezarritako kodeak gaindituko dituzten eta abordatze berriak ahalbidetuko dituzten piezak. Obraren anbiguitasunean, bere esanahi-aniztasunerako ahalmenean datza bere askatasun gonbitak (Txomin Badiola Jon Mikel Eubarekin elkarriketan, in Askoren artean: *Cruce de caminos. Sobre el arte y la fotografía*, 2006).

Objektu edo akzio estetiko-formalen sortzaile hutsak izatetik haratago doa artistaren zeregina. Sormen kolektiboa eta truke kulturala garapen eta eraldaketaren oinarri bihur dezakete artistek, akzio-erreflexio guneak sortuz, eta ikerketa, dokumentazio eta interbentzioen arteko nahasketa hori prozesu sortzaileen laborategia bihurtzen baita.

Artista herritarra da, eta gatazketan parte hartze zuzena du; beraz, eraldatze-erakitze prozesuan zeresana eta zeregina duela esan dezakegu. Jarrera politikoa izango luke, hortaz, baldin eta politikotzat hartzen badugu artistaren ikuspegi kontestu sozial eta historikoak lekuko gisa plazaratzea. Horrela, elkarrizketarako bide ezberdinak zabaltzen dira, hausnarketarako, kritikarako, eraikitzeko eta deseraikitzeko.

Artistak zalantzak mahai gaineratzen ditu, galderak, esanahi itxietatik alde egiten du eta, gurean, gatazkaren inguruko bestelako eszenatokiak agerrarazten ditu.

Txomin Badiolak Gure Artea saria jaso ostean egindako elkarrizketa batean honako hau aipatzen zuen:

Artelan bat amaitu gabeko zerbait baldin bada, horrek esanahi bati loturik ez dagoela adierazten du, beraz, ez dago ezer ulertu beharrik. Artelanak bizirik daude eta interpelatzen zaituzte. Gure garaiko artistek kontu honetan dimentsio politiko bat badagoela errebindikatzen dugu; ikusleari jarrera aktibo bat eskatzen zaio eta jasotako esperientzia hori baliagarria izan daiteke bere eguneroko bizitzan. Nahiz eta politika bezain zuzena ez izan, bestelako interbentzio batez gabiltza. Artean mikroaldaketak bilatzen dira; horregatik esaten da pertsona bat aldatzen denean bere ingurukoa ere aldatzen dela. Beraz, arteak ulergarria izan behar duelako planteamendua okerra da. Artearen funtzioa ez baita informatzea, ez behintzat eginkizun nagusi gisa, komunikatzea baizik, bi ente edo gehiago kontaktuan jarritz. Artea ez dago informazioaren menpean, norbaitek informatzen zaituztenean aginduak ematen ari baita, eta artearen zeregina agintzetik urrun kokatzen da. Komunikazioa bilatzeko ez dugu esanahien beharrik. Komunikatzeak duen onuretariko bat gaizki ulertzeetan oinarriturik dagoela baita; nik diodana ez baita esan nahi dudanaren fragmentu bat besterik, eta besteak nik esandako portzio hori interpretatzen du bere ikuspegitik, gaizki ulertzeak sortuz.

Komunikabideetan ez bezala, komunikazio-inkomunikazio horretan datza artistaren autonomia eta ikuslearen jarrera aktiboa. Instituzio hegemonikoetatik haratago, mundu ikuskerak independente bat sor daiteke, errepresentazio berriak sortzeko gaitasunari eusteko edota, Oteizak zioen moduan, tranpak egiten jarraitzeko.

Noiz arte jarraituko du dantzak?

Agian dantzak noiz arte iraungo duen ez du horrenbesteko garrantzirik, abestia alda daitekeen bitartean galdera berrien bila jarraituko dugu-eta. 🐼.